

Houzar, Petr

Život listiny

In: Houzar, Petr. *Předbělohorská znaková privilegia pro česká, moravská a slezská města, městečka a vsi*.
Vydání první Brno: Masarykova univerzita, 2025, pp. 65-82

ISBN 978-80-280-0625-9; ISBN 978-80-280-0626-6 (online ; pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81983>

Access Date: 03. 07. 2025

Version: 20250703

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 ŽIVOT LISTINY

Jako život lidský počíná se již před narozením, můžeme rovněž o existenci listiny uvažovat ještě před jejím vyhotovením. Na dalších řádcích se proto zamyslíme nad procesem, který v předbělohorském období mohl vést k vydání znakového privilegia a jeho dalších osudech.

Roli prvotního impulsu jistě sehrála myšlenka, jejímž následkem se mohla stát širší porada o potřebě pečeti a znaku, eventuálně dalších práv a svobod, které by se znakem mohly být uděleny. V případě královských lokalit tato myšlenka pravděpodobně vznikla a byla projednána na zasedání městské rady. Pro poddanská města předpokládáme iniciativu dvojí, jednak ze strany vrchnosti, jež chtěla nejen zvelebit určitou lokalitu, ale posílit hospodářskou situaci na svém dominiu a vůči okolí. Jednak ze strany představitelů vrchnostenských měst, městeček a vsí, kteří usilovali o rozmnožení svých privilegií, zvýšení prestiže a ekonomického potenciálu.

Nastal-li všeobecný konsensus, dostává myšlenka a její projednání k vlastní formulaci prosby, jež mohla mít, dle slovních obrátů vyskytujících se v listinách, trojí podobu. Poprvé před vydavatele předstoupil přímo petitor či více petitorů, kteří svou prosbu přednesli, eventuálně ji mohli přečíst. Ve druhém případě se v naracích objevuje neurčité vyjádření prosby, z něž není možné odvozovat žádné další hypotézy. Třetí vypovídá o vyslání posíl s ústní či písemnou žádostí, tedy prosbou zprostředkovanou. Na dalších řádcích budou uvedené možnosti představeny podrobněji – ve světle dochovaných pramenů.

1) Přímé petitorovo předstoupení před panovníka s prosbou o vydání listiny nacházíme nejčastěji ve složitěji formulovaných větách, vyžadujících obsáhlejší formu, což poprvé sledujeme v listině pro Rosice, v níž se uvádí, že staré znakové privilegium shořelo: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že jest před osobu naší

královskou předstúpil urozený Dobeš z Boskovic na Rosicích, věrný náš milý, a oznámil nám, kterak by obyvatelé jeho městečka Rosic před časy jminulými od předkův našich králův českých a markrabí moravských sobě znamení neboližto pečel daní jměli a užívání toho jměli, ale že by jim ten list skrze voheň zhynúti měl, proše nás týž Dobeš poddaně, abychom /.../“.

Před krále petitor mohl předstoupit i v jiných případech. Například v listině pro Kralovice se uvádí, že Florián Griespek z Griespachu panovníka seznámil s neoblomnou věrností svých poddaných během událostí na přelomu let 1546–1547: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že jest před osobu naší královskou předstoupil statečný Florian Griespek z Griespachu na Kaceřově, rada náš věrný milý, a oznámil jest nám, kterak jsou se purkmistr, konšel i všecka obec městečka Kralovic, poddaní jeho, v těchto pomínutých rozmiškách, které jsou se v Království našem českém zběhly, k němu věrně stále a poddaně zachovali /.../“.

Petitorovo předstoupení před krále se dělo i v případech, kdy mělo dojít ke confirmaci starých privilegií, o jejichž existenci a fyzickém stavu se panovník měl možnost osobně přesvědčit, neboť mu byla předložena a ukázána. Poprvé takovou informaci zaznamenáváme v listině Ferdinanda I. pro Štítary: „oznamujem tímto listem všem, že jest před nás urozený Zdeněk Mezeřícký z Lomnice na Vranově, věrný náš milý, předstoupil a ukázal jest nám dva listy a majestáty, jeden od Karla markrabí moravského, kterýmž ves Štítary za městečko vysazuje, a druhý list od krále Vladislava slavné paměti, kterýmž téhož listu markrabě Karla potvrzuje, i prošení sme od vejšpsaného Zdeňka Mezeříckého, abychom jemu těch dvou vejš jmenovaných listův potvrditi a k tomu dotčené městečko Štítary (poněvadž žádné pečeti sobě předešlé dané nemá) pečeti obdariti i také témuž městečku jarmark roční znovu vysaditi ráčili“.

O vydání listiny panovníka prosili také sami příjemci listin. Z celkových jednaticeti případů patřilo devatenáct lokalit králi, dvanáct držela šlechta. Z oněch dvanácti se v pěti listinách o vrchnosti hovoří, v sedmi nikoli. Maxmilián II. například v listině pro Dolní Kounice uvedl, „že jsou před osobu naší císařskou opatrní purkmistr a konšelé městečka Kounic, věrní naši milí, v Markrabství našem moravském ležící, poddaní slovnutného Jiřího z Zástřizl na Kounicích též, věrného našeho milého, předstoupili a za to nás ve vsi poníženosti snažně prosili /.../“.²¹⁵

Předstoupení před vydavatele zaznamenáváme i ve všech biskupských listinách, až po episkopát Františka z Ditrichštejna v neměnné podobě, kterou obsahuje například listina pro Chválkovice: „/.../ že jsou předstoupili před nás fojt, konšelé i všecka obec ze vsi naší Chválkovic, lidé poddaní naši věrní milí předkládající nám některé pilné a potřebné věci své, které jse v obci nedostatky dějí /.../“.

215 Obdobně se vrchnost uvádí v listinách pro Horu Svatého Šebestiána, Heřmanův Městec, Bystřici nad Pernštejnem a Bor. Vrchnost není jmenována v listinách pro Horní Kounice, Město Albrechtice, Hustopeče, Liberec, Adamov, Mikulov a Kladruby. Více informací k vrchnosti viz kapitola o petitorech, s. 77–78.

Františka z Ditrichštejna mají odlišnou formu, avšak rovněž se v nich uvádí, že před něj petitoři předstoupili.

2) Druhá možnost spočívá v obecném uvedení, že byl král prošen o udělení určitých práv. Například v listině pro Pňovany se uvádí: „/.../ *oznamujem tímto listem všem, že sme od urozeného Voldřicha z Říčan, věrného našeho milého, poníženě prošení, abychom ves jeho jménem Pňovany za městečko vysaditi a znovu vyzdvihnúti i také některými dalšími milostmi obdařiti ráčili* /.../“. Tato varianta se v našem souboru listin vyskytuje nejčastěji. Kromě řady česky psaných listin se nachází i v německých listinách, například v privilegii pro Horu Svaté Kateřiny: „/.../ *Thuen kund vor Jedermänniglichen, dass wir von dem wohlgebornen Sebastian von Weitmühl auf Kommothau, unserem lieben getreuen, gebeten worden, womit* /.../“. V ostatních německých listinách, které byly panovníkem vydány pro nekomorní města a městečka, se nachází rovněž tento typ prosby.

Méně často, zejména v obsáhlejších naracích, se před prosbou samou uvádí okolnosti, které k ní petitora přiměly, což můžeme nalézt například v listině pro Vrchlabí: „/.../ *oznamujem tímto listem všem, jakož jest na nás statečný Kryštof z Gendorfu, rada, nejvyšší hejtman nad horami v Království českém, věrný náš milý, vznesl a nám předložil, kterak by on nedávno i minulého času zboží Vrchlabí, při kterémžto hory železně dělají, dědičně koupil, chtějíc takové jeho hory k lepšímu užítku svému přivést, tak aby se na těch gruntích vrchlabských lidé osazovali a tím více rozmáhati mohli, nás jest již psaný Kryštof z Gendorfu poddaně prosil, abychom* /.../“.²¹⁶

Také ostatní listiny pro lokality vyjmenované v poznámce číslo 215 na předchozí straně obsahují naraci v této podobě. Často je šířeji koncipována a vždy obsahuje informaci o tom, že představení místní obce prosí panovníka o udělení určitých práv. Prosbu obce můžeme sledovat také v případě královských měst; v naracích se však v období Ferdinanda I. neuváděla konkrétní práva, která měla být udělena.

Zatímco první možnost se nacházela především v biskupských privilegiích, listiny, jejichž vydavateli byli šlechticové, obsahují spíše druhou variantu, například v listině Jiřího Mehla ze Střelice pro Chrastavu se uvádí: „/.../ *nachdem mich der Erbaren vnnd weisen meine lieben getrawen Burgermaister, Radtmann vnnnd ganntze gemein des Stadtleins Cratze In vnnderthenigkeit gebetten* /.../“. Obdobně také v českých listinách, například Karla II. z Minsterberka pro Želechovice: „/.../ *sme poníženě prošení a nejednu žádání od fojta a konšelů i vsí obce dědiny naší Želechovic, věrných našich milých* /.../“.

216 Obdobnou formulaci nacházíme dále v listinách pro Dalešice, Podhradí nad Dyjí, Vilémov, Svitávku, Poběžovice a Chotusice. V případě Chotusic se uvádí „/.../ *jest nám poddaně v známou uvedl* /.../“.

Listiny Vratislava II. z Pernštejna obsahují v naraci uvedení okolností, zatímco vlastní prosba se nachází až v dispozici; v privilegiu pro Čehovice se uvádí: „/.../ na ponížení prosbu rychtáře, konšelův a vsí obce dotčené vsi Čehovic, poddaných našich věrných milých /.../“.

Petitoři, kteří vystupují jako představení místních obcí, zpravidla nebyli uváděni konkrétními jmény; přesto ve třech případech evidujeme i jejich vyjmenování. Dvakrát díky zápisům v městských knihách Stárkova a Radomyšle, v nichž jsou zaznamenány tyto právní počiny; a potřetí v listině Františka z Ditrichštejna pro Příbor. Petitoři ze Stárkova se jmenují jako: „*My, ouřad městečka Stárkova, zejména Adam Benešů hospodář městečka Stárkova, Jakub Heymantl, Řehoř Tkadec, Melichar Kovář, žádali jsme jeho milost Jeho Milost urozeného statečného rytíře pána pana Hertvíka Žehušického z Nestajova a na Rýzemberku /.../*“. V zápise o udělení pečeti Radomyšli: „/.../ k urozenému pánu panu Matoušovi Děpoltovi z Lobkovic a na Strakonících, jeho milosti císařské radě, nejvyššímu mistru převorství Království českého a toho času hejtmanu kraje Prácheňského Martin Hlýdek starší, Diviš Michalec, Jan Vokurka, Šimon Merlin a jiní toho léta konšelé městečka Radomyšle ušli jsou se a skrze suplikaci na místě všechné obce dotčeného městečka žádali /.../“.

V listině pro Příbor se uvádí, „*že sou před nás předstoupili opatrní Jakub Czyon jinak Vležiouvký, Urban Skalka, Pavel Kopřiva, Ondřej Pustějovský, Pavel Fabian, písař, radní, obyvatelé města našeho Příbora, jakožto vyslaní na místě též opatrných purkmistra a starších i všeckej obce téhož města, vše věrní naši milí /.../*“.

3) Třetí, nejřidčeji evidovaný, způsob spočíval v předložení prosby zprostředkovaně, tedy prostřednictvím poslů. Poprvé v listině Ferdinanda I. pro Olbramkostel, jejíž vrchností bylo město Znojmo: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že jsme od vyslaných poslův opatrných purkmistra a konšelův i vsí obce města Znojma, věrných našich milých, poníženě prošení /.../“.

V listině pro Lhenice, jejíž vrchností bylo rovněž královské město, konkrétně Tábor, se však informace o zprostředkované prosbě neuvádí tak jednoznačně: „/.../ oznamujem tímto listem všem, že sme jménem opatrných purkmistra a konšelův i na místě vsí obce města Tábora, věrných našich milých poníženě prošení /.../“.

Listina pro Horní Kounice obsahuje prosbu přímo příjemce, ale současně i zmínku o zprostředkované prosbě. Její forma odpovídá výše citovanému textu z listiny pro Lhenice: „/.../ jsme jménem opatrných purkmistra a konšel i vsí obce městečka Horních Kounic /.../ poníženě prošení /.../“.

Z textů listin nevyplývá, zda petitoři předstupovali přímo před krále skutečně, nebo například přednesli svou prosbu na zasedání rady nebo kontaktovali jen nejvyššího kancléře či jiného člena kanceláře. Osoby petitorů totiž často

působily u dvora nebo je s úředníky i dalšími lidmi pohybujícími se v blízkosti panovníka pojily příbuzenské či přátelské²¹⁷ vztahy. Nelze proto zjistit, nakolik se jedná o popis faktického stavu a nakolik o prázdnou tradičně užívanou floskuli. Rovněž nezjistíme, zda vlastní prosba měla ústní, nebo písemnou podobu. Dle poznatků, ke kterým jsme dospěli při procházení fondů Česká dvorská kancelář a Stará manipulace, které jsou uloženy v Národním archivu, nebylo písemné projednávání zpočátku pevně zakotveno ve zvyklostech kanceláře, a proto se s písemnými suplikami setkáváme až ke konci období vlády Ferdinanda I. Studium písemných proseb bylo provedeno metodou sondy do několika vytipovaných spisů. Z přibližně padesáti prostudovaných spisů byly nalezeny pouze čtyři písemné prosby k panovníkovi, jmenovitě z Města Albrechtic, Heřmanova Městce, Jedovnic a Ostrova. Kromě toho známe písemnou prosbu k olomouckému biskupovi z Vojnova Městce.

Představení obce městečka Albrechtic panovníka prosili o potvrzení tří privilegií. Nejstarší, kterým král Vladislav II. Jagellonský povýšil ves Albrechtice na městečko v roce 1492, chtěli nejen potvrdit, ale navíc *in extenso* inserovat její překlad do německého jazyka. Druhým dal Jiří Sup z Fulštejna v roce 1560 městečku právo vařit a šenkovat pivo a další výsady. Třetí je blíže nespecifikovaná listina vratislavského biskupa Baltazara z Promnic z roku 1561. Dále chtěli, aby jim panovník udělil znak, který se v textu žádosti nepopisuje, avšak jeho malba byla přiložena. Konečně prosili, aby jim byl termín pořádání výročního trhu přeložen ze svátku svatého Martina na svátek svatého Jana Křtitele. Přestože zmíněný Jiří Sup z Fulštejna byl v roce 1563 majitelem Albrechtic, v suplice se zmiňuje jen jako vydavatel listiny v roce 1560, již chtěli zástupci městečka potvrdit. Není bez zajímavosti, že narace žádnou z výše zmíněných proseb neobsahuje: „*Wann sich dann die Ersamen unsere getrewen lieben N. Burgermaister vnd Rat vnd gantze gemeinde der Statt Olbersdorf in unserm furstenthumb ober Schlesien gelegen, gegen uns der Cron Beheimb vnd dem Furstenthumern Schlesien vndertheniglich erzeigt auch der nit minder hinfuro mit allen gehorsamen frewen Zu beweysen schuldigstem auch wel thuen sollen vnd mugen*“. Poté Ferdinand I. nejdříve potvrdil listinu Vladislava II. s jejím německým překladem;²¹⁸ dal městečku znak, který smělo užívat na pečeti a v ostatních obecních záležitostech, avšak bez uvedení barvy vosku; nakonec přeložil termín jarmarku podle přání Albrechtických. Jiří Sup z Fulštejna se jako vrchnost neuvádí ani v listině.

217 Termín přátelství má v tomto konkrétním případě význam, který ve své studii shrnul BŮŽEK, Václav: „*Páni a přátelé v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku*“. Český časopis historický 100(2), 2002, s. 230–264. Viz též např. týž: *Ferdinand II. Tyrolský a česká šlechta (K otázce integračních procesů v habsburské monarchii)*. Český časopis historický 98(2), 2000, s. 261–291.

218 Do konceptu ani opisu nebyla Vladislavova listina opsána v plném znění, uvádí se pouze „*Wir Wladislaus etc.*“.

Prosba byla sepsána v roce 1561, respektive prezentační datum na suplice je 25. června 1561; u supliky se nachází přiložená barevná poměrně umně zhotovená malba znaku.²¹⁹ Ve stejném fasciklu se nachází dvě písemnosti, které obsahují text listiny. V obou případech se jedná o koncept, přičemž první z nich obsahuje značné množství vsuvek a oprav v textu, pročež jej dále označíme jako „hrubý koncept“; druhý s výrazně nižším počtem vsuvek a změn v textu označíme jako „čistý koncept“. Hrubý koncept je opatřen další malbou znaku, umělecky vyšší kvality, než jaká se nachází při suplice. Prezentační datum hrubého konceptu je 24. února 1562. Oba koncepty v datační formulí uvádí jako datum vydání listiny shodně 4. srpna 1563.

Druhou dochovanou supliku sepsali v českém jazyce purkmistr, konšelé a celá obec města Heřmanova Městce, kteří chtěli potvrdit užívání své pečeti, jejíž popis uvedli včetně znění legendy pod přiloženou malbou: „/... / užíváme lekno, kteréž na vodách roste, jakž toto vymalovaný prostě ukazuje, a v té pečetí v okolku text zejména takto zní *Sigillum ciuium Miestecensis Herzmani* /... /“; dále prosili o potvrzení „vožení piv a svobodných trhův“. Nově chtěli, aby jim panovník povolil pečeti červeným voskem a dal právo svobodného pohybu osob nezávisle na vůli vrchnosti. Suplika neobsahuje datum sepsání ani prezentační datum; a ani v tomto případě se v ní vrchnost neuvádí.²²⁰ Koncept, který se ve spise nachází, je datován „v pondělí v vigilií svatého Matěje apoštola Božího léta Páně 1579, tedy 23. února 1579“. Čistopis, respektive v originále dochovaná pergamenová listina, která obsahuje tutéž dataci, v naraci uvádí: „Oznamujem tímto listem všem, jakož opatrní purkmistr a konšelé města Městce Heřmanova, poddaní urozeného Viléma staršího z Oppersdorfu z Dubu a Frýdštejna na Heřmanově Městci, rady našeho a nejvyššího mincmistra Království českého, věrného našeho milého, od starodávna tři jarmarky roční, první v druhý čtvrtek v půstě, druhý jarmark na vlnu v sobotu po Veliké noci, a třetí na den proměnění Pána Krista, též také trh téhodní v každé pondělí mívají“. V dispozici nejdříve došlo k přeložení termínů konání jarmarků a potvrzení termínu trhu týdenního, poté byl udělen znak a právo pečeti zeleným voskem. Ačkoli v suplice není vrchnost jmenována, v naraci listiny se jako přímluvce za její vydání namísto členů obce, kteří napsali supliku, jmenuje Vilém z Oppersdorfu.

24. únorem 1579 v Praze je datovaná suplika Bernarda Drnovského z Drnovic na Rájci, za nímž přišli jeho poddaní z Jedovnic, aby mu oznámili, že jejich znakové privilegium shořelo. Bohužel neuvádí, který panovník udělil původní

219 Národní archiv, Stará manipulace, kart. 1766, inv. č. 2693, sg. P 106, O/2, nefoliováno.

220 Tamtéž, kart. 1760, inv. č. 2691, sg. P 106, M/13, p. 12/1–12/3.

znak. Jedovniční chtěli, aby jim bylo královským majestátem uděleno právo „na pečť, přitom na jarmarky a trhy, tak aby v týmh městčku jarmarkové a trhové, jako i v jiných městech a městečkách bývají svobodný, bývati mohli, a první jarmark aby bejval ten pondělí po neděli Provodní, druhéj jarmark aby bejval na den svatého Václava, trhové aby bejvaly jednú v tým dni totiž každěj pondělí /.../“. Listinou, datovanou 28. února 1579, panovník udělil právo ke konání výročních a týdenních trhů v termínech uvedených v suplice, a dále udělil znak a právo pečeti zeleným voskem. Jako přímluvce za vydání listiny je uveden Bernard Drnovský.

V německy psané suplice Ostrova představení města uvádí, že více než sto let (*über etzlich hundert Jahr*) užívali svou pečť. Při nedávném požáru shořelo mnoho budov ve městě včetně kostela a radnice, přičemž shořela i listina, již se jim povolovalo takovou pečť a znak užívat. Proto Rudolfa II. prosili o nové udělení pečeti, již by mohli užívat jako větší a menší. Znak není v suplice popsán a nedochovala se ani případná malba, která mohla být přiložena. Suplika je datovaná 18. květnem 1604. Prezentační datum v kanceláři je shodné 18. května 1604.

Narace listiny, vydané 25. července 1604, obsahuje údaje shodné se suplikou, tedy dlouhodobé užívání znaku a pečeti, ztrátu listiny během požáru města, včetně kostela a radnice, a prosbu o vydání nové listiny na znak, který by směli užívat na velké a malé pečeti: „/.../ Wan Vnß dan die Ersamben vnser liebe getreuen N. Burgermeister vnnd Rathmannes vnser Statt Schlackenwerda gehorsambist zu uernemen gegeben ob sie woll dises kuertz hernach beschribenen form zu jhrer Statt Wappen vnnd Jnsiegel etzlich Hundert Jahr lang vnnd Wieses genueg samb besheiniaget weitt uber menschen gedenckhen gebrauchet, daß sie iedoch herüber kein sonderbaren Maiestett brief oder freiheitt furzuweisen hatten sondern ihren ohn zireifel durch die vor Jahren daselbst enigelegte feuert (dazumall dan die ganze Statt sambt Kirch vnnd Rathhauß zu grundt außgebrandt worden) ihrs uber solches Statzwappen gehabte briefliche Vrkhunden Vmb khomben weren; Mitt unterthenigister bitt wir gerueheten ihnen solches Wappen oder Statt Jnsiegel zu ihrem gebrauch in kleiner vnnd grössern form genedigist zubestettigen, Vnnd sie von neuem hieruber zu priuilegiren vnnd zubefreien /.../“. V dispozici panovník uděluje znak, který směji užívat v mnoha případech, zejména však na pečeti se stanoveným opisem a v červeném vosku. V porovnání s žádostí a narací není v dispozici přímo zmíněno, že by směli znak užívat na menší a větší pečeti; nad rámeček supliky a narace se uvádí znění opisu pečeti a červený vosk.

Poslední nám známou supliku napsali zástupci obce Vojnova Městce, kteří ji adresovali olomouckému biskupovi Františku z Ditrichštejna.²²¹ Rychtář, konšelé a všechna obec se odvolávali na nedávnou návštěvu biskupa ve Žďáře nad

Obr. 5.1: Malba ze supliky Heřmanova Městce

Obr. 5.2: Miniatura ze znakového privilegia pro Heřmanův Městec

221 Zemský archiv v Opavě, Arcibiskupství Olomouc, Volná korespondence, kart. 8, inv. č. 488, sg. 14.

Sázavou, při kteréžto příležitosti obnovil městskou radu. Představení městečka chtěli potvrdit svá práva a svobody, „/.../ *tak jakž sme vždy od předešlých vrchností přitom zanechání bývali* /.../“, nejdříve aby ponechal vyměřené roboty, aby směli nadále vařit a šenkovat pivo a aby jim bylo prodáno právo odúmrti, které do té doby neměli vykoupené. K suplice je přiložen jednoduchý nákres znaku, v němž se barvy popisují slovně. Žádost není opatřena datem, avšak vzhledem k okolnostem biskupovy návštěvy ve Žďáru nad Sázavou mohla být sepsána pravděpodobně v červnu roku 1607.²²²

František z Ditrichštejna uvedl v naraci listiny, datované 4. října 1607, prosbu o udělení práv obecně: „/.../ *vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, že jsou před nás předstoupili opatrný a robotný rychtář, starší a konšelé i na místě vsí obce městečka Vojnova Městce na panství žďárském, přitom také řemeslníci v témž městečku jako ševci, krejčí a jiní poddaní naši věrní milí ve vsi ponížnosti nás jakožto vrchnost svou dědičnou prosíce, abychom se k nim milostivě nakloniti, jim níže psané artikule z milosti, lásky naší knížecí nadati, osvoboditi, cech vysaditi, a to vše listem pod pečetí naší potvrditi ráčili* /.../“. V dispozici nejdříve stanovil odúmrtí a výši jejího odkupu, povolil vařit a šenkovat pivo a stanovil dvě vesnice, které jej od nich mají brát; dále povolil šenkovat kvalitní vína, pro která si mají jezdit do Brna, a ročně peníze ze dvou sudů odvést do Žďáru nad Sázavou; následně vyměřil roboty, polepšil znak a povolil pečeti černým voskem a vysadil společný cech pro všechny řemeslníky.

Na podkladě takto malého a nehomogenního souboru písemností nelze činit žádné obecně platné závěry, přesto lze sledovat jisté trendy. S určitostí můžeme říci, že s písemnou agendou lze počítat nejpozději od poloviny šestnáctého století.²²³ Její forma i obsah se případ od případu lišily a mohla nastat kolize mezi právy uvedenými v suplice a právy udělenými. Tento rozpor nás přivádí k myšlence, zda v případě vrchnostenských měst nemohlo dojít k určité revizi, intervenci či alespoň pasivní účasti vrchnosti při jednání o budoucí listině. Přinejmenším by tomu nasvědčovalo znění supliky pro Jedovnice. V případě královských měst se mohlo jednat o vlastní panovníkovu vůli. Jistou roli mohla sehrát i finanční stránka, respektive stanovené taxy za jednotlivé výsady. Třikrát jsme zaznamenali, že součástí supliky byla i malba znaku, který měl být udělen.

²²² Viz také MÜLLER, Karel: *Ještě k Ditrichštejnovu znakovému privilegiu pro Vojnův Městec z roku 1607*. Západní Morava: vlastivědný sborník 11, 2007, s. 162–164.

²²³ S ohledem na období do roku 1526 se jeví jako pravděpodobná možnost skutečného začátku písemného předkládání žádostí právě druhá čtvrtina až polovina 16. století, viz např. MACEK, J.: *O listinách, listech*, s. 46; STLOUKAL, Karel: *Česká kancelář dvorská 1599–1608: Pokus z moderní diplomatiky*. Praha 1931.

Pouze v suplice Heřmanova Městce byl znak zároveň popsán, naproti tomu supliky Jedovnic a Ostrova neobsahovaly malbu ani popis znaku.

Z narácí listin samých lze vysledovat, že nejčastěji se panovník odvolával na předchozí prosbu vrchnosti. Mezi přímluvci najdeme nejčastěji šlechtice, dělené v předbělohorské době ještě tradičně na pány a rytíře; některé lokality patřily klášterům či městům, a proto se jako petitoři vyskytují právě i představení těchto právnických osob. Osoby ze šlechtického stavu často zastávaly různé úřady a funkce, o nichž se také v narácích často dozvídáme. Nikoli však vždy, ať už proto, že osoba žádný úřad nevykonávala, nebo z jiné neznámé příčiny. Například v listině pro Horu Svaté Kateřiny se uvádí pouze „/.../ wohlgebornen Sebastian von Weitmühl auf Kommothau, unserem lieben getreuen /.../“, přestože víme, že v letech 1527–1528 Šebestián z Veitmile působil jako rada České komory. Pojmenování petitora ukončilo téměř vždy sousloví „věrný náš milý“.

Léta 1526–1546 se nesla v duchu souboje mladého energického panovníka z (staro)nové dynastie, jehož pojetí způsobu vlády se neslučovalo se zájmy stavů, zvyklých na odlišný druh přístupu.²²⁴ Centralizační snahy Ferdinanda I. se přirozeně nemohly setkat s pochopením, což vyvrcholilo ve zformování stavovské opozice a jejímu vystoupení na přelomu let 1546 a 1547. Válku v říši se králi podařilo s přispěním svého bratra Karla V. vyhrát, a proto mohl přistoupit k perzekucím. K prosazování svých cílů panovník potřeboval, aby se osoby, které působí v určitých úřadech, vyznačovaly nejen svými schopnostmi, ale také loajalitou, a proto se patrně i počet vydaných erbovních listin pohybuje ve vysokých číslech. Řada rytířů pocházela ze zahraničí a pohybovala se v blízkosti panovníka.²²⁵ Jednou z výrazných postav byl například Kryštof z Gendorfu. Pocházel ze Štýrska a do Čech přišel v roce 1527. Působil zejména v „české komoře i ve správě královských dolů“²²⁶ a literatura jej označuje za zakladatele železářství v oblasti Krkonoš.²²⁷ V uvedených dvaceti letech evidujeme celkem čtyřiačtyřicet znakových privilegií, z nichž pouze tři nevydal Ferdinand I.²²⁸ Na posledním

224 Kromě sporů panovníka a šlechtické obce lze sledovat i „souboje“ mezi domácí šlechtou a šlechtou cizí, nejvýrazněji např. ve studii, jíž vydal PÁNEK, Jaroslav: *Zápas o vedení české stavovské obce v polovině 16. století (Knížata z Plavna a Vilém z Rožmberka 1547–1556)*. Český časopis historický 31, 1983, s. 855–885.

225 K nižší šlechtě viz např. BŮŽEK, Václav: „A tak jsem tam dlouho zdržován byl ...“. Dějiny a současnost 3, 1993, s. 26–30; týž: *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha 1996.

226 JANÁČEK, Josef: *Doba předbělohorská 1526–1547. Kniha I. Díl II*. Praha 1984, s. 91.

227 VOREL, Petr: *Velké dějiny země koruny české VII. 1526–1618*. Praha – Litomyšl 2005, s. 222.

228 Listiny pro Bělkovice a Starou Ves u Přerova vydal v letech 1527 a 1536 Stanislav Thurzo z titulu olomouckého biskupa; a listinu pro Vyšší Brod vydal v roce 1528 Jan III. z Rožmberka.

místě uvedme ojedinělý případ, kdy o vydání privilegia prosila žena,²²⁹ a to Sabina Zilvarová z Vřesovic v listině pro Smidary z roku 1562. V listině se uvádí, že panovník byl prošen od „nábožné Sabiny Zilvarové z Vřesovic na Smidaři nám milé“. Byla manželkou Kryštofa Zilvara z Pilníkova, který se v našem období objevuje jako přímluvce za vydání znakového privilegia pro Dolní Dobrou Vodu.

V rozboru formuláře jsme podle začátku dispozičních formulí rozdělili privilegia do čtyř skupin. Ve třetí skupině se oznamovalo, že panovník vydal privilegium „s radou věrných“. Jako členové královny rady se v období vlády Ferdinanda I. zmiňují pouze Jiří Žabka z Limberka a Jáchym Šlik. Žádná z listin, které vydal Maxmilián II., v naraci údaje o členství v radě neobsahují. Rudolf II. uvádí jako své rady Jana Jiřího ze Švamberka v privilegiu pro Poběžovice z roku 1596, Oldřicha Felixe z Lobkovic v listině pro Dolní Bousov z roku 1600 a Adama z Valdštejna v listině pro Lovosice z téhož roku; v listině pro Bystřici nad Pernštejnem se Vratislav II. z Pernštejna uvádí jako tajný rada.

V devíti listinách vystupují v roli vrchnosti a zároveň petitorů církevní osoby. Jednou panovníka prosil olomoucký biskup, sedmkrát abatyše a opati a jednou převor. Biskup je označen přívlastkem „důstojný pán“, abatyše a opati se oslovují přívlastkem „velebný“ a převor přívlastkem „pocitivý“. Někteří činitelé pocházeli z různých šlechtických rodů; někteří však nikoli, a proto musíme rozlišovat predikát od prostého uvedení lokality, z níž daná osoba pocházela. Uvedení petitora biskupa je zakončeno slovy „nábožný věrný náš milý“, opata i převora „věrný náš milý“ a abatyše „nábožná naše milá“.

Třikrát v roli petitorů vystupují purkmistr, konšelé a celá obec královských měst, kteří se vždy uvádí s přívlastky „opatrní“ a „věrní naši milí“. Představení města Znojma prosili o vydání privilegia pro Olbramkostel z roku 1538 prostřednictvím vyslaných poslů. V listinách pro Lhenice z roku 1541 a Hartmanice z roku 1607 se uvádí přímo představení měst Tábora a Sušice.

Ve druhé skupině můžeme zaznamenat osmapadesát listin vydaných na prosbu představených místních obcí. Z nich bylo panovníkem vydáno třicet jedna privilegií, šlechtou patnáct a církevními osobami dvanáct. Nejmenší soubor tvoří deset listin, v nichž se petitoři vůbec nezmiňují, nebo je z jejich znění nelze vysledovat.

Vedle Adama z Hradce se jednalo o nejvýznamnějšího představitele domácího katolického panstva, tedy osobu nakloněnou Ferdinandovi I.

229 Později se setkáme ještě se dvěma ženami – petitorkami, avšak tyto vystupovaly v roli abatyší klášterů, nikoli jako fyzické osoby.

Záležitost byla následně projednána při zasedání rady, na což některé listiny upozorňují v dispozicích.²³⁰ Pokud bylo vše v pořádku, nastala shoda na všech náležitostech a byl uhrazen příslušný poplatek, byl vydán příkaz ke „zlistinění“, respektive nejdříve vyhotoven koncept. Obdobně jako na supliky, nezaměřovali jsme plnou pozornost ani na koncepty, a proto lze pracovat pouze s omezenou materií. Koncepty byly psány po pravé polovině papíru, levá zůstala vyhrazena poznámkám a opravám. Jako jistou zajímavost vnímáme heraldickou složku, respektive popis znaku, který v některých případech tvořil s konceptem celek, jindy byl napsán zvlášť. První koncept, jenž se nám podařilo postihnout, patří k listině pro Město Albrechtice. Heraldická složka se nachází v textu, avšak byla napsána jiným písařem. Koncept listiny pro Dolní Kounice má popis znaku, respektive celou heraldickou pasáž až na konci konceptu s odkazem v podobě „#“, přičemž celý koncept psal jeden písař. Popis znaku Podhradí nad Dyjí tvoří kompaktní celek psaný jednou rukou. Koncept listiny Rudolfa II. pro Chrastavu obsahuje popis znaku odděleně. Koncept listiny pro Zákupy byl napsán celý na jednu a jednu rukou. Popis znaku tvoří organickou součást konceptu listiny pro Ostrov, který byl celkově psán dvěma písaři, přičemž písařská ruka, která psala druhou část, psala i popis znaku. Nakonec zmiňme i problematiku listiny pro Chrastavu z roku 1570, respektive dochovaného konceptu, v němž došlo k přeškrtnutí původního popisu znaku, jenž tvořil organickou součást textu, a přiložení samostatného papíru s popisem odlišným. Z neznámých důvodů nakonec k udělení takto popsaného znaku nedošlo.²³¹

Lze si všimnout, že koncepty vzešlé z německé expedice obsahují popisy znaku či celé heraldické části dispozičních formulí na zvláštních listech papíru, zatímco všechny tři české koncepty byly psány vcelku.

Po napsání konceptu a zanesení veškerých úprav mohlo dojít k vyhotovení čistopisu listiny. O této skutečnosti nás informuje poznámka „*Ad mandatum Sacrae Caesariae Maiestatis Proprium*“, která se vždy vyskytuje na plice vpravo a je provázena podpisem místokancléře či jiného úředníka. Po vyhotovení čistopisu ještě musela být listina zkontrolována, avšak pouze jediný nejvyšší kancléř tuto skutečnost zaznamenal do svého podpisu. Hanuš Pluh z Rabštejna se totiž podepisoval „*Vidit Iohanes Phlug de Robenstein Supremus Regni Bohemiae Cancellarius manu propria*“. Znění listiny ještě bylo opsáno podle konceptu do register, což dokládá poznámka „*Rta*“, tedy Registrata, napsaná na listinu, jež byla ve složeném stavu zaslaná příjemci. Zejména na prvních listinách z obdobní vlády Ferdinanda I. se na plice vyskytuje poznámka ve formě regestu listiny. Kromě toho

230 Blíže budou tyto listiny představeny v kapitole o vnějších a vnitřních znacích, oddíle o rozboru formuláře.

231 K celé problematice listin pro Chrastavu viz předmluva k rozboru formuláře na s. 122–124.

Obr. 5.3: Miniatura ze znakového privilegia pro Vlachovo Březí

Obr. 5.4: Malba z vidimu znakového privilegia pro Vlachovo Březí

se na reversní straně listin objevují například zápisy o zanesení znění listiny do zemských desk či o uložení v archivu.

Doba, která mohla uplynout mezi podáním suppliky a vyhotovením listiny, byla různá, což lze nejviditelněji demonstrovat na příkladech Města Albrechtic a Jedovnic, neboť v prvním případě uběhly od doručení suppliky k vydání privilegia více než dva roky. Naopak suplika Bernarda Drnovského pro Jedovnice je datována 24. února 1579 a privilegium bylo vydáno o pouhé čtyři dny později. Mezi prosbou a vyhotovením listiny pro Vojnův Městec neuběhlo více než pět měsíců.

Velmi často bývají originální listiny opatřeny i malbou znaku. Miniaturám, jakozto vnějšímu i vnitřnímu znaku listin, se budeme věnovat na příslušném místě, a proto si v intencích této kapitoly pouze položíme otázku, jak vlastně došlo k vyhotovení listiny, respektive kdy byl napsán text a kdy namalována miniatura. Odpověď se pokusíme najít na základě pramenů, které malbu znaku obsahují, přičemž budou zohledněny i popisy a suppliky.

Místo vyhrazené miniatuře je často vyplněno ozdobným rámečkem, většinou má tvar obdélníku s kratší stranou jako základnou. V něm se nachází štít se znamením. V souboru námi zkoumaných listin se objevují čtyři, které tento ozdobný rámeček nemají, a přesto má místo onen obdélníkový tvar; jedná se o listiny pro Třebovice (č. 6), Vlachovo Březí (č. 21), Poběžovice (č. 137) a Bor (č. 143). Tyto čtyři listiny mohou sloužit jako doklad pro dřívější napsání textu listiny a pozdější malby. Naznačenou hypotézu podporuje dochování vidimu listiny pro Vlachovo Březí. V opise, který se opticky snaží dodržet layout panovníckého majestátu, se nachází malba znaku bez ozdobného rámečku, jíž text obklopuje způsobem, který vylučuje její dodatečné domalování. Představení obce Vlachova Březí přišli v roce 1732 do Vodňan s textu prostým listem papíru, který již obsahoval namalovaný znak, případně byl namalován na místě, a teprve okolo něj vodňanský městský písař²³² napsal znění listiny.²³³

Další otázka trápící badatele spočívá v autorství maleb, případně kdo nechal malby do listin namalovat. Erbovní listiny určené adresátům z řad komunální sféry jim byly i zaslány, a proto se lze ptát, zda jim byly zaslány již s malbou, nebo mohlo k malbě dojít až na místě a její vyhotovení si zajišťovala města sama. Již při letmém pohledu na dochované miniatury napříč celým obdobím lze pozorovat značnou míru umělecké kvality. Domníváme se proto, že miniatury mohly vznikat jak v kanceláři, potažmo u dvora, tak až v místě po doručení listiny příjemci. Pro výzkum miniatur namalovaných u dvora by bylo třeba provést

232 O sepsání vidimu ve Vodňanech svědčí písmo, neboť opis listiny i potvrzovací doložku sepsal jeden člověk.

233 Obdobně byl text okolo již namalovaného znaku napsán v prostém opisu listiny pro Lochovice (č. 99).

Obr. 5.5: Znakové privilegium pro Loučnou pod Klínovcem

cílený výzkum založený na komparaci s dalšími erbovními listinami, a proto jej dále ponecháme otevřený. V případech, kdy si malbu znaku obstaral příjemce sám, lze přihlídnout k jeho vlastní intervenci. Kdo jiný totiž mohl mít lepší povědomost o tom, jak má znak vypadat než sám příjemce, respektive představení místní obce? Svou roli mohl sehrát i status příjemce a jeho finanční možnosti, respektive vůle k vynaložení potřebných finančních prostředků na vyhotovení miniatury v určité kvalitě.

Pokud se o malbu znaku staral sám adresát privilegia, nikoli vydavatelská kancelář, mohla být tímto faktem ovlivněna i tvorba popisu znaku. Autor textu listiny mohl popsat znak na základě popisu či malby v suplice a písař následně při vyhotovování čistopisu vytvořil ono obdélníkové místo pro miniaturu, které zůstalo prázdné.²³⁴ Například privilegium pro Loučnou pod Klínovcem (č. 156) neobsahuje malbu, ale pouze prázdné obdélníkové pole, tedy bez kdykoli domalovaného znaku. Z jakých příčin, zůstává otázkou. Nicméně na žádné listině se nepodařilo objevit viditelné stopy po linkování.

Dobové popisy vykazují různou míru přesnosti, o čemž se přesvědčíme později. Pro tuto chvíli lze předeslat, že zejména popisy německé obsahují vše, co je potřeba, zatímco popisy české bývají někdy velmi stručné. Jako jeden z faktorů lze zohlednit udělení znaku se složitou figurou, například v případě Vlastějovic, či s figurou reálnou jako tomu je například v listině pro Sadskou. Pokud úředník kanceláře obdržel supliku, která neobsahovala popis vytvořený petitem, ale pouze malbu, nebo naopak neobdržel malbu, ale pouze popis, musel se s nastalou situací vypořádat, a proto některé skutečnosti zůstávají v popisu nehlášeny. I tento fakt tedy může svědčit o tom, že představení místní obce neměli zájem na vyhotovení malby u dvora a zajistili si ji sami. Nadto se malíř nemusel řídit nutně pouze popisem v listině, ale na konečné podobě znaku se dohodnul s obcí.

Poslední otázka zní: kdy došlo k výrobě pečetního typáře, přesněji k vyrytí pečetního pole? Mohlo k němu dojít na základě, tedy po vyhotovení, malby? Mohla posloužit malba, která se nacházela jako příloha písemné supliky? Případně zjednodušený náčrt této malby pro potřeby rytce? Výše jsme byli svědky různé časové prodlevy mezi suplikou a privilegiem, jejíž nejspodnější hranice činila pouhé čtyři dny. Nemuselo by být tedy nemožné, aby mohlo být v některých případech započato s rytím typáře ještě předtím, než měl rytec k dispozici malbu znaku v listině.²³⁵ Je potřeba jistě zohlednit i případy, kdy došlo ke ztrátě listiny a novou listinou mělo být užívání znaku potvrzeno. V těchto případech se

234 Obdobný osud měla i listina Rudolfa II. pro Chrástavu z roku 1581 (č. 115), avšak do ní byl později alespoň nalepen papír s malbou znaku v podobě vybarveného pečetního pole.

235 Například pečeť Jáchymova obsahuje dataci 1545, avšak znak, který se nachází v pečetním poli, byl udělen v roce 1546.

podoba původního znaku neodlišovala, tudíž nebylo třeba vyhotovovat nové pečtidlo. Odpověď na poslední otázky bohužel pro tuto chvíli nelze najít, a proto zůstávají otevřené.

Listinu, jež často kromě udělení znaku obsahovala i jiná důležitá práva a svobody, si příjemce uchovával v uzamčené truhle na radnici či jiné budově určené pro výkon obecní správy. Z důvodu častého výskytu požárů podléhaly pergamenové listiny snadné zkáze, o čemž informují narace některých listin,²³⁶ eventuálně i supliky, jak vidno výše na příkladu Ostrova. Například v listině pro Žihli (č. 67) panovník uvádí: „/.../ že jsme hodnověrně spraveni, kterak jest předešlého od předkův našich králův českých Žihel za městečko vyzdvíženo bylo, tak že jsou obyvatelé žihelští jarmarky a trh téhodní drživali a jiná privilegia a svobody jměli, než že jsou jim z dopuštění Božího táž privilegia shořely a k zkáze přišly a taky městečko k zpustění skrz týž oheň přišlo /.../“. Listina pro Všeruby (č. 91) sice požáru nepodlehla zcela, ale její text i miniatura jsou téměř nezřetelné.

Kromě přírodních katastrof mohly zapříčinit ztrátu listin válečné události. Například listina Ferdinanda I. pro Sadskou (č. 74) se nedochovala ve formě originálu, ale ve formě opisů obsažených v konfirmačních listinách Ferdinanda III. z roku 1640, Leopolda I. z roku 1675, Karla VI. z roku 1725 a Marie Terezie z roku 1764, přičemž první tři jmenované obsahují i miniaturu.²³⁷ Narace konfirmační listiny Ferdinanda III. nás seznamuje s okolnostmi zničení originálních privilegií v roce 1639 švédskými vojsky, přestože si je místní zakopali do země, aby je ochránili. Po jejich ztrátě panovníka prosili o potvrzení výsad na základě vidimu, který mu předložili.²³⁸ Předloha pro miniaturu tedy pravděpodobně pocházela z tohoto vidimu, eventuálně i pečeti.²³⁹ Kromě toho, že si obyvatelé

236 Viz rozbor formuláře, s. 133–147.

237 Viz např. HOUZAR, Petr: *Erbovní privilegia Marie Terezie pro česká a moravská města*. Genealogické a heraldické informace 37, 2017, s. 59.

238 V naraci konfirmace Ferdinanda III. se uvádí: „Oznamujem tímto listem našim vůbec všem, že jsou před nás opatrní purkmistr a konšelé i na místě vši obce městys Sadská, k panství našemu poděbradskému přináležející, věrní milí, skrze poníženou suplikaci svou, předstoupili, žalostivě oznamující, kterak jsou v létu pomínulém šestnáctým třicátým devátým od lidu nepřátelského švédského netoliko mnoho těžkostí vystáti museli, ale také jim jejich originální privilegia a obdarování, kteréž toho času, ačkoliv v zemi zakopané neb schované měli, od téhož lidu vyhledaná, pobraná a v nic obrácená jsou. Nás při tom ve vši poníženosti prosíce, abychom se nad touž jejich dokonalou ruinou a zkázou slitovati, takové porušené privilegia a obdarování, jichž jsou nám oni ještě před tímž nad dotčeným pádem nepřátelským do Království našeho dědičného českého hodnověrný vidimus na kancelář naší královskou Českou dvorskou podali, zase obnoviti, v tento list náš pojití ve všem úplně schváliti, confirmovati a při tom také z mocnosti naší císařské a královské clo jich pro snadší opravu cest a mostův jistým způsobem nadsaditi a zvejsiti ráčili. Nad dotčená pak privilegia jich jsou tato následující slovo od slova vepsána. My Ferdinand z Boží milosti /.../“.

239 Přestože se dobové pojetí odlišuje, má kostel v konfirmacích Leopolda I. i Karla VI. stále stejnou podobu.

Sadské nechali vyhotovit ověřený opis listiny, uložili jej prozířetelně na jiné místo než originál, který s přicházejícím nebezpečím zakopali do země, aby tak znásobili ochranu svých práv. Zmíněný vidimus se však zatím nepodařilo postihnout.

Z těchto důvodů si příjemci, stejně jako Sadská, nechávali svá privilegia opisovat do zemských desk či městských knih a potvrzovat, ať už pod záštitou autentické pečeti blízkého královského města či pečeti panovnické při konfirmaci. K brzkému vyhotovení vidimu v Kadani se uchýlili také zástupci Kralup u Chomutova (č. 49) v roce 1557, tedy devět let po vydání listiny. Právě obavám ze zničení panovnických majestátů můžeme vděčit za dochování textů četných privilegií. Kromě Kralup u Chomutova například i již zmíněného Vlachova Březí (č. 21), Šafova (č. 34), Havlíčkova Brodu (č. 82) či Jedovnic (č. 107).

Poškození listin nelze přičítat jen existenčně ohrožujícím vlivům, ale i způsobem manipulace s listinou a přirozeně také času. Jak je naznačeno výše, listiny byly expedovány ve složeném stavu, což při opětovném rozkládání a skládání značně opotřebovávalo nejen text, ale právě pergamen, který u dochovaných originálů v místech skladů vykazuje známky značné degradace až perforace různého rozsahu. Tímto způsobem značně utrpěla například listina pro Vlachovo Březí, jejíž text musel být z velké části rekonstruován z vidimu, rovněž miniatura jeví známky degradace. Miniatury na rozdíl od písma těmto vlivům často nepodléhaly. Zatímco některé miniatury (nikoli však celé listiny) vypadají, jako by byly namalovány před nedávnou dobou, jiné jeví známky degradace či oxidace. Značně degradované jsou miniatury v listinách pro Chříbskou (č. 87), Bystřici nad Pernštejnem (č. 112), Hostouň (č. 124) a Doloplazy (č. 151). Zatímco miniatury z vyjmenovaných listin jsou celkově ve špatné kondici, jiné listiny obsahují miniatury, jejichž pole či figury podlehly oxidaci, ale celkově se často dochovaly v dobrém stavu. Na první pohled se některá pole a figury jeví jinak, než stanovuje popis. Oxidaci nejčastěji podléhala barva, kterou malíř zvolil pro ztvárnění stříbrných polí a figur, a proto mají v četných znacích tmavě šedou až černou barvu. Namísto bílé mají tmavě šedou barvu křídlo ve znaku Třebovic (č. 6); čeští lvi, skály, hornická kladiva i babenberské břevno ve znaku Jáchymova (č. 43);²⁴⁰ dolní polovina prvního pole a horní polovina českého lva v něm, a babenberské břevno ve druhém poli znaků Horního Slavkova (č. 46)²⁴¹ a Krásna (č. 47), u druhého jmenovaného ještě i hornická kladiva a rukávy ramen ve třetím poli; stavby i štítek ve znaku Bíliny (č. 53), meč i klíč ve znaku Bělčic (č. 60), věž i bílé části rolverku ve znaku Žihle (č. 67), věže ve znaku Šumperku

240 Pro plachetku sv. Anny byla patrně užita jiná barva, neboť zůstala dodnes bílá.

241 Sv. Jáchym ve znaku Jáchymova má na hlavě klobouk a ve třetím poli znaku Horního Slavkova je umístěn lev. Oba mají sytě černou barvu, zatímco ostatní, původně stříbrné, figury jsou šedé.

(č. 72), kužely a střenky vinařských nožů ve znaku Příboru (č. 154) a zeď ve znaku Kladrub (č. 155). Znaky Sobotky (č. 113), Vilémova (č. 123), Poběžovic (č. 137) a Boru (č. 143) obsahují stříbrné stavby a štítky se stříbrnými poli či figurami. Zatímco stavby zůstaly ve všech případech stříbrné, pole a figury štítků jsou černé. Mírné známky oxidace jeví i miniatura znaku Dolního Bousova (č. 140), nicméně zasaženy nejsou celé figury, ale pouze jejich části. Rovněž některé opisy podlely tomuto jevu, neboť věže, kontury krokve i lvi na malbě znaku Lochovic (č. 99) mají rovněž černou barvu namísto stříbra.

V některých případech barvy vybledly, a proto jsou zřetelné jen částečně, jako například barva štítu Vlachovic (č. 59), druhého pole znaku Čehovic (č. 104) a třetího pole znaku Budišova nad Budišovkou (č. 152), ve všech případech se jedná o modrou barvu. U Vlachovic a Budišova nad Budišovkou se v těchto polích vyskytovaly stříbrné figury, které zoxidovaly na černé; na malbě znaku Budišova nad Budišovkou dokonce vidíme, že původní modrou barvu levého pole na některých místech „převzala“ věž.

Dalším vnějším vlivem, jehož působení na materiálu zanechalo stopy a mělo často zhoubné následky pro listiny, bylo hrubé zacházení za účelem cíleného poškození listiny, typicky kvůli vyříznutí miniatury. Takový způsob poškození jeví v našem souboru dvě privilegia. Listina pro Sedlici (č. 26), která je obecně ve velmi poškozeném a degradovaném stavu. Privilegium pro Rokycany (č. 73) není v celkově špatném stavu tak jako listina předchozí, nicméně spolu s vyříznutím miniatury došlo i ke ztrátě celé levé a spodní části pergamentu, protože se dochovala část znění prvního řádku a text vpravo od miniatury. Vyříznutím miniatury však nemuselo a priori dojít nepřátelsky nakloněnou osobou, ale mohlo se jednat o pokus o její záchranu. Pokud byla listina poškozená či degradovaná, mohla být vyňata alespoň miniatura, aby nedošlo k její zkáze spolu se zbylou částí pergamentu.

Listiny, respektive pergamenové majestáty, které ve své době zaručovaly udělení práv a svobod „na věčné časy“, měly vysokou společenskou a materiální hodnotu, a proto byly příjemci bedlivě střeženy před zloději a nepřáteli. Protože se však ve vedení lokalit střídali lidé různých charakterů a přístupů, často docházelo ke ztrátám listin. Díky dochovaným textům těchto listin v opisech a registrech tedy nejen existují nesporné důkazy o jejich existenci, ale je možné znát přinejmenším jejich znění. Rovněž se z dnes nejasných důvodů mohly dostat na jiná místa, protože je jejich majitelé mohli považovat za ztracené. Pochybnosti o vyhotovení listin můžeme mít v případě Stárkova a Radomyšle. V textech zápisů v městských knihách o udělení pečeti se totiž nenachází žádná přímá ani nepřímá upomínka na vydání listiny. Dle nepřímých náznaků

a s ohledem na dobové zvyklosti, namísto pouhého ústního souhlasu však možnost existence listiny preferujeme.

Naopak evidujeme šest případů, kdy originální listina ještě nedávno existovala a k její ztrátě došlo až v minulém století. Privilegia pro Jiřetín pod Jedlovou (č. 127) a Loučnou pod Klínovcem (č. 156) se dochovala alespoň jako fotografie původních originálních listin, a proto z nich můžeme získat i některé informace o vnějších znacích. O listině pro Jirkov (č. 128) existují poslední zmínky k roku 1937, ale její znění se dochovalo alespoň v podobě prostého opisu.²⁴² O listině pro Vranov nad Dyjí (č. 85) nás informuje soupis privilegií městečka, jenž uvádí alespoň její regest, jazyk a psací látku.²⁴³ O originálu listiny pro Březí (č. 120) nás informuje literatura²⁴⁴ a existenci listiny pro Kdyni (č. 90) zachycuje její confirmace, bohužel původní text nebyl do confirmace přepsán, a proto neznáme více než datum jejího vydání.²⁴⁵

242 RAK, P.: *Znakové privilegium*, s. 43.

243 Moravský zemský archiv v Brně, G 22 Archivní korespondenti (1756) 1841–1891, kart. 8, inv. č. 312.

244 SCHWETTER, A. – KERN, S.: *Der politische Bezirk Nikolsburg*, s. 139–140.

245 Národní archiv, Salbuchy, Vídeň, inv. č. 43, f. 508^r–509^v.